

ڈاکٹر محمد باقر

ڈاکٹر محمد باقر فیصل آباد دے نیڑے اک پنڈ وچ 4 اپریل 1910ء نوں ملک حکیم دین ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ گورنمنٹ ہائی سکول گوجرانوالہ توں 1925ء نوں میٹرک، گورنمنٹ کالج گجرات توں انٹرمیڈیٹ، ایس ای کالج بہاولپور توں بی اے تے اوری اینٹل کالج لاہور توں ایم اے فارسی 1953ء وچ کیٹا۔ انگلستان توں پی ایچ ڈی دی ڈگری لئی تے لیکچرار ہو گئے۔ فیراوری اینٹل کالج وچ پہلاں پروفیسر تے بعد وچ پرنسپل ہو گئے۔

اوہناں پنجابی قصے کہانیاں دی چھان بھٹک کر کے دو جیاں زبانوں وچ ترجمہ کر کے غیر پنجابی لوکاں تک اپڑایا۔ آپ 27 اپریل 1993ء نوں اپنے اللہ نوں جا ملے۔

”پاکستان بن گیا“ آپ دے ناول ”بھٹہ“ وچوں اقتباس اے۔ ایس دامر کزی کردار باؤ احمد مجید عرف احما اے۔ دئی وچ افسری۔ جدوں فسادات وچ اوہ دے بیوی بچے غیر مسلماناں نے قتل کر دتے، تے اوہ مسلماناں دے یکپ لال قلعے گیا تے فیر گڈی راہیں پاکستان اپڑایا۔

پاکستان بن گیا اے

قلعے وچ احما کُجھ دن مد ہوشاں وانگوں پھر دار ہیا۔ اوہنوں انج معلوم ہندا سی جو ایں اوہا دماغ مل گیا اے بعضے لوک تے اوہنوں سچ سچ پاگل سمجھدے سن۔ اوہنے کھانا پینا تے اپنا آپ سنبھالنا چھڈ دتا۔ کوئی جانو اوہنوں پھڑکے زبردستی دال چول کھوا دیندا۔ پر اچھے نوں ایس گل دی پرواہ نہیں سی۔ اوہ دے کپڑے پہلاں میلے ہوئے فیر پائن لگ پئے۔ جیہناں لوکاں کول پیسے ہے سن اوہ تے ٹکٹ لے کے جہاز راہیں لاہور تے کراچی جان لگ پئے۔ پر اچھے کول تے ہن کُجھ وی نہیں سی۔ اوہ اپنا فیر کُجھ کے تے سبھ کُجھ لُٹوا کے نیم بے ہوشی دی حالت وچ قلعے وچ آوڑیا سی۔ اوہنوں ہن تا نگھ وی کوئی نہیں سی کہ اوہا کُجھ بن دا اے کہ نہیں۔ اوہ نئے ہوئے چھترپا کے سارا دن قلعے وچ پھردا رہندا۔ نہ اوہ راشن لین جاندا نہ کسے کولوں کوئی ہووے منگدا۔ اوہ دے جانو کدی کدی اوہ دے نال ہمدردی کر دے ہوئے آکھدے:

”احمد مجید صاحب شیں اپنا راشن تے لے لیا کرو۔“

تے اوہ کُجھ سوچ کے جواب دیندا۔

”کاہدے لئی؟“

”اپنے کھان نین لئی۔“

”جنہوں بھکھ ای نہ لگے اوہنے کیہ کھانا پیتا اے۔“

”آخر بندہ بشر اے نا، بھکھ لگ ای پیندی اے۔“

”چٹائیں میری بھکھ کُجھ ٹر گئی اے۔ مینوں تے بھکھ نہیں لگدی۔“

ایہہ کہ کے احما گا نہہ نگھ جاندا تے لوک گلاں کر دے۔

”جیہد اڈھڈ کھاں نال بھریا ہووے اوہنوں کیہ بھکھ لگئی اے۔“

”احسا باؤتے اپنی لاش نوں چکی پھر دا اے۔ ویکھو ننگ کے تیرا ہو گیا اے کوئی دم دامہان اے۔“
 ”پر ہے بڑی ہٹھ والا۔ مجال اے جے کسے نوں اپنا دکھ دس جائے یا کسے کولوں ہمدردی منگے۔ اپنے آپ تے ای سبھ کجھ جردا اے۔ بندہ
 کبھڑے کبھڑے غم ویکھ کے وی جیوند ارہندا اے۔“

”بھائی مرنا تے اپنی آئی نال ای ہوند اے، پر ایہہ وی کبھڑا جیوندیاں وچوں اے، لاش اے بس لاش۔“
 کدی کدی اچھے نے کنڈ کیتی ہندی تے لوک اوہدیاں گلاں کر دے رہندے۔ اوہ چپ چاپ ایہہ سبھ کچھ سن کے جھولی پالید اے
 کسے ڈوگھی سوچ وچ ڈبار ہندا۔ اوہنے حیاتی گزارن لئی بڑا ای وڈا جگر بنایا سی۔ پر بہن تے گل سروں لنگھ گئی سی۔ اوہنوں کدی کدی انج چا پدا
 جو جس حالات اوہدے وڈے جگرے نوں چبا کے کچر کچر کھا گئے نیں تے اوہدی جگر والی جگہ ای خالی ہو گئی اے۔
 فیر اوہ سوچیں پے جاندا تے اپنے آپ نوں آکھدا:

”احمیا!“

توں نہ تے پاگل ہو سکیوں نہ مر سکیوں۔ تے فیر صبر تے حوصلے دے سوا ہور کبھڑا کم کر سکتاں ایں؟ ویکھو مولا دے رنگ۔ توں پاکستان
 بنان لئی اپنے سال تر فدا رہیوں۔ پاکستان بن وی گیا تے تیری تر فاث وچ فرق نہ پیا۔ پتا نہیں مولا نے اتوں کیر رنگ دکھانے نیں۔“
 اوہ ایہہ گلاں سوچ ای رہی سی کہ اعلان ہو یا کہ جیہڑے لوگ گڈی راہیں پاکستان جانا چاہندے نیں، اوہ اپنے ناں لکھا دیں۔ کسے
 نے اچھے دانان وی دفتر وچ جاکے لکھکھاتا تے دو جے ای دن اچھے نوں لاہور جان والی گڈی وچ بٹھادتا گیا۔

گڈی وچ اپنی بھیڑی کہ اچھے نوں لوکاں دھکدیاں دھکدیاں ڈبے وچوں باہر کھدتا۔ نفسی پئی ہوئی سی۔ جدوں گڈی ٹکونک بھر
 گئی تے لاہور چلن لئی تیار ہوئی کسے نے اچھے نوں گھیٹ کے گڈی دی چھت تے بھادتا۔ اوہ تھے ہور وی کئی سو آدمی بیٹھے ہوئے سن۔ احماک
 نوں بلی جگہ ویکھ کے اوہ تھے لیٹ گیا۔

شام دے نیڑے گڈی امرتسر اُڑی تے گڈی تے حملہ ہو گیا۔ ہنیرے وچ ہندو وان تے سکھان نے گڈی دے اندر بیٹھیاں ہو یاں
 مسافراں نوں لٹناتے مارنا شروع کر دتا۔ ہاہا کار پئی تے احما اٹھ کے بہہ گیا۔ اوہنے چھت توں بیٹھاں اُترن دی کوشش وی کیتی پر اوہنوں
 کوئی راہ نہ لہیا۔ اوہ تھوڑا جیہڑا ای چلیا سی کہ دوسرے مسافراں اوہنوں گھیٹ کے اپنے کول لٹا پالیا۔ تے آکھن لگے۔

”شدایا کتھے چلیا ایں؟ بیٹھاں تے وڈھدے ٹکدے پئے نیں۔ توں اتھے ای چپ کر کے بیٹھا رہ۔“

”کون کینوں وڈھدا ٹکدہ ایہا اے؟“

”ہندو تے سکھ مسلماناں نوں وڈھدے پئے نیں۔“

اچھے نوں اپنی سوانی تے بچے خون وچ تر دے ہوئے یاد آ گئے۔ اوہدا دل کہتا کہ میں گڈی دی چھت توں بیٹھاں لہہ کے سارے
 ہندو آں تے سکھاں دیاں سوانیاں تے بچیاں نوں خون وچ ڈوب دیاں۔ پر نال ای اوہنوں خیال آ گیا:
 اوہ خورے کون ہندو تے سکھ سن جیہڑے میرے قبر نوں ابو وچ نہوا گئے سن۔

اتھے تے شاید اوہناں وچوں کوئی وی نہیں، مینوں تے ہمیش ایہو ای دسیا گیا اے پئی انصاف کرنا چاہی دا اے۔ تے ایہہ کاہدا انصاف
 ہو یا جے بارن والے تے رہ جان تے میں اتھے امرتسر وچ دو جیاں نوں مارن لگ پواں۔ فیر اک ہور اوکھت دی سی۔ اوہدے کول ہے ای

کہیہ چیز سی جیہدے نال اوہ کسے نوں مار سکدا۔

ایہہ سوچ سوچ کے اوہ فیر چھت تے لٹا پے گیا۔ ہو ر لوک سہہ ہوئے چپ سن اچھے نوں اوہ دیاں سوچاں نے چپ کرایا ہویا سی۔ گڈی امر تر ساری رات کھلوتی رہی۔ پتا نہیں کیہ وجہ سی؟ پہلے پہلے اچھے نوں زخمیاں دیاں چیکاں تے کوکاں سنائی دیندیاں رہیاں۔ فیر ہولے ہولے بیہوشی یا موت نے سبھ دے گلے گھٹ دتے۔ احسا سونا چاہندا سی پر آج دی رات نیندر کدھرے نس گئی ہوئی سی۔ اوہ سوچن لگ پیا۔ پتا نہیں گڈی پاکستان کدوں اپڑے گی؟ اپڑے گی وی یاں نہیں؟ اوہنے نال دے ساتھی کولوں پچھیا۔

”ایہہ گڈی پاکستان کدوں اپڑی گی؟“

ساتھی نے کہیا۔

”جدوں اللہ بچائے گا۔“

پتا نہیں اچھے نوں ایہہ خیال کیوں آیا؟

ایہہ شیطانی کم اے، جدوں خلقت دے دل وچوں اللہ داتر س مک جائے اوہدوں شیطان دی چڑھ مچدی اے۔ اوہ فیر نفرت بن کے لوکاں دے دلال، وچ وڑ جاندا اے۔ کدی اوہ مسلماناں کولوں ہندو آں سکھاں دے گلے کٹواندا اے تے کدی ہندو آں سکھاں کولوں مسلماناں دیاں جڑاں پٹاندا اے۔ تے کدی اوہ مسلماناں کولوں مسلمانوں نوں ای مروانا شروع کردیندا اے۔ شیطان دیاں عجیب عجیب کھڈیاں نیں۔ اللہ دی کھڈی سبھ مخلوق نوں صاف نظر آؤندی اے۔ شیطان دی کھڈی نوں آج تک کوئی نہیں سمجھ سکیا۔ بندیا تیرا دل مؤمن اے۔ ایسے لئی توں اپنا بال بچہ گھما کے وی کسے ہندو سکھ دے بال نوں انگلی نہیں لانا چاہندا۔ پاکستان وچ تے آئیں سارے ای مؤمن ہو وال گے، اوہ تھے تے کوئی کسے نوں آزار نہیں پہنچائے گا۔ اوہدے اندر لا احسا زور لا کے کہنا چاہندا سی۔

پاکستان دا مطلب کیا؟

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

پر ایہہ لفظ اوہدے ٹکھاں تے آکے سک جاندا اے سن۔ گڈی ہن چل پئی سی۔ تے ہولی ہولی امر تر دے سٹیشن توں باہر نکل آئی سی۔ گڈی راہ وچ رک رک کے ہنیرے موٹہ لاہور اپڑ گئی۔

سٹیشن تے بڑا ہنیرا سی۔ مسافر چھتاں توں بیٹھاں اُترن لگ پئے۔ احسا وی اُملک چھت توں بیٹھاں اُتر آیا۔ اوہ پاکستان اپڑ گیا سی۔ اوہ ابراہی دل کردا سی کہ اوہ نعرہ مارے:

پاکستان زندہ باد

پر فیر ایہہ لفظ وی اوہدے ٹکھاں اُتے آکے ایوں سک گئے جو یں راتیں لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دے لفظ اوہدے گلے وچ پھس گئے سن۔ ڈبیاں دے آگول لنگدا ہویا پلیٹ فارم تے ٹرن لگ پیا۔ ڈبیاں وچوں بوہیاں تک خون ویہندا پیا سی۔ لوک مُردیاں تے زخمیاں

نوں ڈبیاں وچوں کڈھدے پئے سن صرف چھت والے مسافر ای بچے سن۔ باقی زخمی ہو گئے سن یا قتل۔ احما خردا خردا پلیٹ فارم دے سرے تک اپڑ گیا۔ اوہنوں کوئی پتا نہیں سی ہن اوہنے کتھے جانا اے۔

پلیٹ فارم دے مک جان نال اوہنوں انج جاپیا جویں اوہ زندگی دی اک نویں منزل تے اپڑ گیا اے۔ پر ایس منزل تے ٹھہرن دی وی کوئی جگہ نہیں سی اوہ حیران ہو کے پلیٹ فارم دے سرے تے کھلو گیا۔

آواگت کسے نے آکھیا!

”مسٹر احمد مجید! یہ آپ ہیں؟ بھی یہ کیا حالت بنا رکھی ہے؟ اور یہاں کیا کر رہے ہو؟“

احمے دے سامنے احمے دے ہائی سکول دا اک جماعتی کھلوتا ہو یا سی۔ احمے نے اوہاناں یا دکرن دی کوشش کیتی پر چیتے نے اوہاں ساتھ نہ دتا۔ اوہ حیران ہو کے اوہدے ول ویکھد اپیا سی۔ جماعتی نوں سمجھ آ گئی پئی احمے نے اوہنوں پہچان تے لیا اے پر اوہاناں یا د نہیں پیا آؤندا۔ جماعتی نے آکھیا!

”مجید صاحب میں رفیع ہوں۔ جنوویں دسویں میں آپ کے ساتھ تھا میں پارٹیشن سے پہلے بمبئی میں تھا۔ اب بال بچوں سمیت یہاں آ گیا ہوں۔ میرے خسر نے فسادات کے دوران ہی مجھے یہاں بلا لیا تھا۔ انہوں نے ایک خالی کوٹھی مجھے دلا دی ہے۔ میں بمبئی میں جہازوں کی ایک کمپنی میں ہیڈ کلرک تھا۔ یہاں انہوں نے مجھے راشننگ کنٹرولر لگوادیا ہے۔ پاکستان بن گیا ہے ہم بڑے مزے میں ہیں۔ اللہ نے بڑی مہربانی کی ہے۔ اب بتاؤ یہاں کیا کر رہے ہو؟“

احما بڑی دیر تک رفیع ول ویکھد ارہیا۔ پاکستان بن گیا اے۔ ایہہ لوک بڑے مزے وچ نیں۔ اللہ نے بڑی مہربانی کیتی اے۔ اوہ سوچیں پے گیا۔

پر ایہہ ساریاں گٹاں شاید اوہدے لئی ٹھیک نہیں سن۔ اوہ دیاں اکھیاں جھپکے پاسیوں دور کدھرے دئی دیاں سڑکاں تے لال نشان لگی ہوئی کوٹھی نوں پھنپیاں ویکھد یاں سن۔ جہیدے وچ اک بے گناہ عورت تے دو معصوم بال خوں وچ ٹرندے پئے سن۔ فیرات دے ہنیرے وچ ایہناں بے کساں دیاں لاشاں نوں ٹوٹیاں وچ سٹ دیتا تے فیر قلعے داکا کورولا۔ چول تے دال لیں لئی لوک ہر روز ہتھوں وچ ٹھوٹھے پھڑکے نکل دے۔ بعضیاں دے ٹھوٹھیاں وچ کچھ پے جاندا بعضے خالی ٹھوٹھے واپس لیا کے نیلے آسمان ول ویکھدے رہندے۔ احما حیران ہو کے ویکھد ارہندا تے قلعے دی اچی نیویں زمین تے اپنی جیوندی لاش نوں گھسیلد اچھردا۔

رفیع نے یکا یک احمے نوں مونڈھیں پھڑکے جھٹکا دتا۔

”دوست بولتے کیوں نہیں؟“

احمے نے ہٹکورا لیا تے کہن لگا۔

”میں ایس گندی توں اتریا ہاں۔“

رفیع نوں جدوں احمے دا حال پتا لگاتے اوہ اوہنوں اپنی موٹر وچ بہا کے اپنے گھر لے گیا۔ رفیع کول چوداں (14) کمریاں دی اک وڈی ساری کوٹھی سی۔ اوہنے احمے نوں اک کمرہ دے دتا تے احمے دے آکھن تے اوہ وعدہ کر کے دفتر فر گیا کہ میں تیرے لئی کوئی کم لکھنا ہاں۔

رفیع شام نوں دفتر واپس آیا تے اوہنے فیر اصرار کیا کہ احما پاٹے ہوئے کپڑے لاہ کے اوہدے کپڑے پالوے پر احما کسے طراں

اوہ بار بار بے تاب ہو کے پچھدا۔

”میرے لئے کوئی کم لہا اے کہ نہیں؟“

رفیع آکھیا۔

”یار کیہ دی گل اے، کم مل ای جائے گا۔ تون حالی استھے آرام کرتے سرت ٹھیک کر۔ تون دلی وچ افسر سیں۔ استھے ہو روی وڈا افسر

ہو جائیں گا۔ گھبرانا نہیں چاہیدا۔ دفتر ادا معاملہ اے۔ نوکری دے کاغذ دفتر ادا وچوں کڈھان وچ دی بوہت وقت لگدا اے۔۔۔۔۔“